

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2021

Romano džaniben

časopis romistických studií | 28. ročník | 1/2021

HOSTUJÍCÍ EDITOŘI ČÍSLA:

Martin Fotta

Martin Fotta je antropolog na Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky.

E-mail: fotta@eu.cas.cz

Mariana Sabino Salazar

Mariana Sabino Salazar je doktorandkou v programu iberských a latinskoamerických kultur a literatur na Texaské univerzitě v Austinu. E-mail: soymariana@utexas.edu

Na obálce:

Oscar Yovani | Sayula, Jalisco, Mexiko, 1998 | Foto: Ruth Campos Cabello – PattakíVideo

Obsah

| TÉMA: ROMOVÉ V LATINSKÉ AMERICE A KARIBIKU |

Martin Fotta, Mariana Sabino Salazar Romistika v Latinské Americe a Karibiku: Perspektivy a výzvy	5
--	---

RECENZOVANÁ ČÁST

Ann Ostendorf Louisianští Romové: Konstrukce rasy v koloniálním Karibiku	33
Neyra Patricia Alvarado Solís Mapování transatlantických trajektorií „ <i>gitanos</i> “ („Cikánů“) v Mexiku	57

NERECENZOVANÁ ČÁST

Martin Fotta, Mariana Sabino Salazar Úvod k literární sekci	79
Jorge Emilio Nedich Ukázky z tvorby	81
Voria Stefanovsky Ukázky z tvorby	93
Juan Luís Aguilera Ukázky z tvorby	105
Martin Fotta, Mariana Sabino Salazar Úvod k fotografické sekci	117

BAREVNÁ PŘÍLOHA

Ruth Margarita Campos Cabello, Toño García Romero Luciana Sampaio Fotografické reprezentace Romů z Latinské Ameriky	
---	--

RECENZE | ANOTACE

Neyra Patricia Alvarado Solís: *Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia* (Matías Domínguez) 123

Coletânea de artigos. *Povos ciganos: Direitos e instrumentos para sua defesa* (Juliana Campos) 129

Márcio Vilar: *Calon-Welten: Eine Ethnografie über das Leben, Sterben und Weiterleben bei Ciganos in Brasilien* (Martin Fotta) 135

Victor Vishnevsky: *Memórias de um cigano* (Marcos Toyansk) 143

Recenze | Anotace

Neyra Alvarado Solís (ed.)

*Nombrar y circular, gitanos entre Europa
y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia*
/ Matías Domínguez

Coletânea de artigos. Povos ciganos: Direitos e instrumentos para sua defesa
/ Juliana Campos

Márcio Vilar

*Calon-Welten: Eine Ethnografie über das Leben,
Sterben und Weiterleben bei Ciganos in Brasilien*
/ Martin Fotta

Victor Vishnevsky

Memórias de um cigano
/ Marcos Toyansk

Coletânea de artigos. Povos ciganos: Direitos e instrumentos para sua defesa

(Sborník textů. Romské obyvatelstvo: Práva a nástroje k jejich ochraně)

6ª Câmara de Coordenação e Revisão, Populações Indígenas e Comunidades Tradicionais. Brasília, Ministério Público Federal, 2020, 470 s., ISBN 978-65-87377-00-1

V roce 2020 byla vydána sbírka textů, která bilancuje dosažené úspěchy v oblasti práv romského obyvatelstva¹ v Brazílii v posledních desetiletích, stejně jako mnohé výzvy, kterým stále čelí. Tyto úspěchy a výzvy pomáhají k prozkoumávání a dotváření konkrétního právního rámce, jenž chrání jejich způsob života. Sbíрку vytvořila a upravila 6. komora brazilského státního zastupitelství (6ª Câmara do Ministério Público Federal, MPF) „jako součást své institucionální strategie [...] podávat zprávy o zkušenostech a získávat znalosti pro realizaci práv romských komunit v Brazílii“ (s. 11). Státní zastupitelství je brazilský orgán zodpovědný za ochranu lidských práv a občanských svobod, ochranu právního řádu a ochranu demokracie.² 6. komora se věnuje právě domorodému obyvatelstvu a tradičním společenstvím a je zodpovědná za zajištění etnické a kulturní plurality Brazílie, kterou ustanovuje brazilská Federální ústava (*Constituição Federal*) z roku 1988. Sbíрку tvoří osmnáct textů od autorů věnujících se tématu Romů – mezi jinými

1 Na rozdíl od evropského kontextu je v Brazílii termín „cigano“ (Cikán) používán většinou skupin a aktivistů jako zastřešující obecný termín pro označení různých romských rodin, skupin a etnik, mezi jinými Kalony, Romy a Sinty. Z toho vychází i termín „povos ciganos“ (možné přeložit jako cikánské národy, cikánský lid nebo cikánské obyvatelstvo), kterou brazilský stát v současné době užívá ve své veřejné politice zaměřené na tuto populaci – pozn. aut.

Pro převod do češtiny používáme termín Rom, který je v českém úzu chápán a používán právě jako zastřešující termín – pozn. red.

2 Jedná se o nezávislý úřad, který není součástí žádné ze tří mocí (výkonná, legislativní a soudní) a plní klíčovou kontrolní roli každé z nich.

antropologů, pedagogů, vedoucích romských organizací, právníků a členů státního zastupitelství (MPF). Tato iniciativa, v návaznosti na nedávnou aktivizaci romského hnutí, začíná v Brazílii zviditelňovat romskou agendu. Přestože se v zemi jedná o početně značně zastoupenou etnickou skupinu, debata o romském obyvatelstvu se do popředí zájmu veřejné politiky brazilského státu dostává až v posledních dvaceti letech. Součástí tohoto trendu je i zvýšený zájem akademiků a veřejných činitelů o danou tematiku.

Sbírka pomáhá čtenáři pochopit, proč trvalo tak dlouhou dobu, než začalo být brazilské romské obyvatelstvo považováno za subjekt se specifickými právy. Brazilská federální ústava, vydaná roku 1988, je počátkem obnovy demokracie v Brazílii po téměř třiceti letech vojenské diktatury a je důležitým mezníkem v uznání specifických práv místního multietnického obyvatelstva. Celá jedna kapitola ústavy je věnována domorodému obyvatelstvu a několik článků odkazuje na lid *quilombolas* (černošské afrobrazilské obyvatelstvo s tradičním stylem života). Přestože brazilská *Carta Magna* (Velká listina práv a svobod) obsahuje pasáže, které uvažují o právu na rozmanitost národů, Romové zde nejsou jmenovitě zmiňováni. Hned několik textů ve zde představovaném sborníku upozorňuje na to, že první pozitivní zmínky o Romech se ve veřejných dokumentech objevují až po roce 2000, a to díky vzniku romských sdružení a asociací a posilování romské reprezentace. Zahnutí Romů do brazilské legislativy v dekretu z roku 2006, který ustanovuje 24. květen jako každoročně připomínaný Národní den Romů (*Dia Nacional do Cigano*), je považováno za symbolický mezník. Ačkoli se na Romy vztahují i jiné právní dokumenty, je to vůbec poprvé, kdy se pojem „Rom“ (*cigano*) objevuje v brazilské legislativě a kdy je oceňována jejich existence jako etnické skupiny a součást brazilské populace. Dalšími důležitými právními rámci, na nichž se v článcích pracovalo a které podporují konsolidaci zařazení Romů na seznam skupin brazilského obyvatelstva se specifickými právy, je Úmluva 169 MOP – Mezinárodní organizace práce (*Convenção 169 da OIT*), ratifikovaná v Brazílii od roku 2002, která uznává specifická práva domorodého a tradičního obyvatelstva včetně práva na sebeurčení; a také vyhláška 6040 z února roku 2007, která mimo jiné zavádí koncept tradičních národů jako kulturně diferencovaných skupin s vlastními formami sociální organizace.

Texty zařazené do sborníku ukazují, jak se v minulosti s Romy v Brazílii zacházelo. Šlo o důsledek negativních stereotypů vytvářených po staletí v různých částech světa a diskriminačních politik přejímaných z jiných zemí, zejména z portugalského království. Sbírka nahlíží na tematiku z různých úhlů pohledu, od textů věnujících se otázkám souvisejícím s historickou diskriminací romského obyvatelstva až po požadavky na nápravu, a mimo jiné na začlenění Romů do veřejné politiky v oblasti zdraví, vzdělávání nebo práva na vlastní území.

Úvodní příspěvek, jehož autorem je prokurátor MPF Edmundo Dias Netto Junior, stejně jako příspěvek antropoložky Heleny Dolabely, se věnují případu

legalizace pozemků, ke kterému došlo v Brazílii v roce 2014. Jednalo se o romský tábor existující více než 30 let ve státě Minas Gerais. Jde o první případ darování půdy patřící unii k užívání romské komunity. Dolabela názorně ukazuje, jak tento případ podnítl požadavky na regularizaci dalších táborů ve stejném státě. Netto Junior pak obrací pozornost k sociálnímu právu na bydlení a snaží se objasnit nedorozumění nebo úmyslné zneužití, ke kterému obvykle dochází na základě spojování romské identity a kočovnictví. Jestliže na jedné straně musí stát zaručovat tradičním komunitám, které se chtějí usadit, pozemky k bydlení tak, aby bylo zaručeno zachování a rozvoj jejich odlišného způsobu života, musí na straně druhé orgány veřejné moci pro ty, kteří se rozhodnou pohybovat, zajistit možnost dočasného táboření, aby nebyli z obcí vyhošťováni.

Dalším aktuálním tématem diskuzí o právech Romů v Brazílii je návrh zákona o statutu romských národů (*Estatuto dos Povos Ciganos*), který je v současné době projednáván v brazilském kongresu, a zaměřuje se na něj spoluautorský článek Waltera Rothenburga a Tatiany Stroppy a text Gianfranca Andréi. Schválení statutu první specifické legislativy pro Romy v Brazílii bude představovat bezprecedentní výsledek snahy lidí angažovaných v místních romských sociálních hnutích. Zabývá se agendou vzdělávání, kultury, zdraví, bydlení, zaměstnání a potřebou zajistit pro romské obyvatelstvo rovné příležitosti. Text navrhovaného zákona však stále sklízí i kritiku od různých odborníků a je také předmětem vnitřních sporů mezi romskými vůdci v jednotlivých částech země. Rothenburg a Stroppa upozorňují například na témata, která se v návrhu zákona objevují velmi vágně, jako je právo na vzdělání a na území, a hovoří o přetrvávání přísně ekonomické logiky v položce zabývající se začleněním Romů do běžné struktury práce bez ohledu na jejich kulturní specifika. Spoluautorský článek Jessicy de Medeiros a Patrície Goldfarb zdůrazňuje právě napětí, které panuje v debatách romských skupin o navrhovaném textu statutu, v tomto případě konkrétně ve vztahu ke konceptu sebeurčení, který podle některých lídrů dává prostor pro přiznání romské příslušnosti jednotlivcům bez pokrevních či společenských vazeb na romskou komunitu. Přetrvávající kontroverze, které se v současné politické situaci v Brazílii přidávají k obtížím při řešení problémů souvisejících se sociokulturní rozmanitostí, naznačují, že cesta ke schválení statutu bude ještě dlouhá.

Diskuse věnované vzdělávání Romů postupují v brazilské veřejné politice jen velmi pomalu. Vzdělávání se také věnuje hned několik autorů, kteří do sborníku přispěli. Spoluautorský článek Edilmy Monteiro a Marcilânie Figueiredo i text Meire Pereiry poukazují na právní ustanovení pro začlenění tradiční populace do formálního vzdělávání, ze kterých v současné době v Brazílii mohou těžit právě Romové. Jde o Národní vzdělávací plán (*Plano Nacional de Educação*), také o Usnesení č. 3 (ze 16. května 2012) Národní rady pro vzdělávání (*Resolução nº 3 do Conselho Nacional de Educação / CNE*). Ta definuje pokyny pro školy tak,

aby kdykoli během školního roku přijímaly k zápisu studenty příslušející k často se stěhujícímu obyvatelstvu. Rothenburg a Stroppa ovšem ve svém společném příspěvku zdůrazňují, že ve vlastním textu připravovaného zákona o statutu Romů je zatím právo na vzdělání omezeno pouze na formální přístup ke stávajícímu vzdělávacímu systému. Podobně jako Monteiro, Figueiredo a Pereira, i Phillipe Cupertino Silva a Katiana Medeiros Junior nastolují důležité otázky ohledně představy jednotného univerzálního vzdělávání, kde by jedinou funkcí státu bylo zařazení různých národů do většinového školství, když ve skutečnosti romská sociální hnutí vyžadují diferencované interkulturní vzdělávání, které by respektovalo právo na kulturně přiměřené vzdělávání tím, že by zohledňovalo romskou identitu a zájmy.

Sborník také seznamuje čtenáře s některými významnými romskými aktivisty na brazilské scéně. Brigitte Cairus přináší obsáhlý rozhovor s Miem Vacitem, Chorachanem (*cigano Horahanê*), který je považován za průkopníka romského aktivismu v Brazílii. Narodil se v Rio de Janeiru a zemřel ve stejném roce, kdy byla vydána zde představovaná publikace. Rozhovor přibližuje jeho životní příběh a přináší také podrobnosti o transatlantické migraci jeho rodiny, původně pocházející až z bývalé Jugoslávie. Mio byl jedním ze zakladatelů prvního centra romských studií v Latinské Americe v roce 1986 a první brazilské asociace *União Cigana do Brasil* v roce 1990. Elisa Costa a Lucimara Cavalcante, zástupkyně dalšího významného romského sdružení *AMSK/Brasil*, upozorňují ve svém článku na základní právo, které brazilským Romům chybí: aby byli řádně započítáni v rámci brazilského sčítání lidu. „Kolik nás je? Jsme Brazilci, kteří neexistují,“ poukazují autorky na skutečnost, že zařazení do sčítání lidu je výchozím bodem boje v oblasti veřejné politiky. Články Millene Ferreiry a Mércie Batisty a také spoluautorů Medeiros a Goldfarb pak poukazují na další významnou událost pro brazilský romský aktivismus: první shromáždění Romů z brazilského regionu Nordeste, skládajícího se z devíti států, které se uskutečnilo v roce 2015 ve státě Paraíba a kde hlavní roli sehrála komunita Kalonů z města Sousa. Medeiros a Goldfarb setkání dokumentovali a nechávají ve svém textu zaznívat i ostré projevy zde shromážděných vůdců: „Nejsme zde proto, abychom prosili, ale abychom hovořili o našich právech, která nám byla odpírána od samého počátku.“

Alenice Baeta, Gilvander Moreira a Thales Viote ve svém společném textu pak analyzují historii porušování základních práv Romů. Stejnému tématu se věnuje i José Aclécio Dantas. Ten se zaměřuje na historickou posloupnost diskriminace a institucionalizovaného násilí vůči Romům a jeho dopadů na možnosti vzdělávání a pracovní příležitosti. Článek Felipe Berocana Veigy a Marca Antônia Mella poukazuje na další aspekt porušování práv Romů související s předsudky. V roce 2006 se v Brazílii objevila medializovaná kauza, ve které byla jedna romská rodina obviněna ze zabití dítěte při rituálu černé

magie. Její členové byli zatčeni a pět let věznění, aby byli nakonec osvobozeni pro nedostatek důkazů. Autoři podávají svědectví o tom, jak vznášením nepodložených obvinění přispěla k obžalování této rodiny jak média, tak i policie a jak jsou dávné předsudky vůči Romům v dnešní společnosti stále velmi živé. Historické události spojené s nesnášenlivostí a perzekuční politikou ze strany státu jsou zmiňovány téměř ve všech článcích sborníku. Časté opakování jejich výčtu může při četbě celé publikace působit poněkud nadbytečně. Originálním příspěvkem k tématu perzekucí je článek Natally Menini, který se odvolává na portugalskou legislativu a její část zaměřenou výhradně na Romy. Perzekuční politika je podle něj dědictvím portugalské koruny, objevuje se v Brazílii od počátků zámořské kolonizace a kontinuálně pokračuje.

Vrátíme-li se k současným právním otázkám, zajímavé srovnání právních rámců podporujících práva Romů jako skupiny nám nabízí článek André Aquina, který porovnává situaci v Brazílii a Kolumbii. Z legislativního hlediska jsou romské komunity v Kolumbii podporovány více než ty, které žijí v Brazílii. Článek Ubiracy Lyry Juniora reflektuje romské obyvatelstvo ve světle konceptů multikulturalismu a minorit. Igor Schimura se ve svém článku zabývá různými způsoby, jakými je k identifikaci lidí a kolektivů v Brazílii používán termín „*cígan*“ (Rom). Ukazuje pluralitu v chápání termínu těmi, kteří se takto sami označují, a také existující napětí mezi těmi, kteří si toto označení nárokují.

Pokud knihu čteme jako celek, nemůžeme přehlédnout některé její nedostatky. Prvním z nich je již zmiňovaná skutečnost, že mnoho textů svou formou zůstává u zažitého schématu a vždy začíná obecným představením historie Romů v Brazílii a ve světě. To ovšem přispívá především k určité homogenizaci Romů, respektive stírání jejich heterogenity jako skupiny, ale zároveň i činí četbu celé publikace poněkud únavnou. V mnoha případech navíc nemá tento historický úvod příliš společného s vlastním předmětem článku. Na druhé straně chybí zde publikovaným textům, a zejména těm antropologickým, odvážnější teoretické úvahy, které by se vyhnuly esencialismům a které by nebyly jen pouhým typologickým vysvětlením rozmanitosti romských skupin v Brazílii a jejich způsobu života. Čtenář také jistě pocítí nedostatek detailnějších popisů empirických zkušeností brazilských Romů. Mezi texty, které nejvíce přibližují čtenářům a čtenářkám romskou realitu, patří – kromě těch, které prezentují dopady stereotypů – jednoznačně články napsané samotnými romskými aktivisty nebo rozhovory s vedoucími představiteli romského hnutí.

Hlavní zásluhou sborníku je bezpochyby představení rozsáhlého kritického rozboru veřejných politik a jejich nedostatků ve vztahu k Romům jako součásti brazilské populace. V tomto směru se sborníku daří zviditelnovat a propojovat důležité otázky týkající se vztahu Romů a státu v současné Brazílii a úspěchy a výzvy v oblasti ochrany práv Romů v Brazílii. Tím se zcela jistě stává v této oblasti stěžejním zdrojem informací. Způsob, jakým současná brazilská legislativa

vnímá Romy, je velmi jedinečný vzhledem k tomu, že je zahrnuje do široké právní kategorie tradičního obyvatelstva. Kniha je tedy materiálem s velkým výzkumným potenciálem pro ty, které zajímá srovnávání zkušeností vztahu Romů v širším národním kontextu.

Juliana Campos³
Z portugalštiny přeložila Vanda Věselá

³ Juliana Campos, Ph.D., působí jako badatelka na Katedře antropologie na brazilské Federální univerzitě Minas Gerais (Federal University of Minas Gerais, UFMG, Department of Anthropology). E-mail: julianamsoarescampos@gmail.com

Romano džaniben – 28. ročník – 1/2021

Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci programu Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin.

Dále byl financován hlavním městem Praha z Programu v oblasti podpory aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2021.

Vydává Romano džaniben, z. s.

Biskupcova 85, 130 00 Praha 3

e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz

bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktoři: Pavel Kubaník, Helena Sadílková

Redaktoři: Renata Berkyová, Helena Kaftanová, Jan Ort, Lada Viková, Eva Zdařilová

Redakční rada:

Mgr. Michael Beníšek, Ph.D.; PhDr. Jan Červenka, Ph.D.; Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.;

Mgr. Lucie Fuková; PhDr. Jana Horváthová; Mgr. Pavel Kubaník, Ph.D.;

Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.; Mgr. Tatiana Podolinská, Ph.D.;

doc. Jurina Rusnáková, Ph.D.; Helena Sadílková, Ph.D.; Mgr. Lada Viková

Seznam recenzentů je uveden na webových stránkách

www.dzaniben.cz.

Sazba: Kateřina Krčíková

Obálka: Daniela Kramerová

Tisk: powerprint s.r.o.

Náklad: 300 ks

Doporučená cena: 160 Kč

Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno

Reditelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24. 6. 1994.